

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 9

ЧИРВА Ю.І.,
доцент, кандидат
історичних наук

ГРУЗИНО-АБХАЗЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ГРУЗІЇ (VI – ПОЧАТОК XIX ст.)

Воєнні дії, що тривали із серпня 1992 р. по вересень 1993 р. між грузинськими напіввійськовими формуваннями та абхазькими збройними силами за активної підтримки останніх з боку північнокавказьких ісламістів та російських військових, не тільки призвели до численних жертв з обох сторін, але й на довгий дестабілізували ситуацію в регіоні. Прийняття Верховною Радою Абхазії 26 листопада 1994 р. конституції республіки, з точки зору офіційного Сухумі, забезпечило правову базу подальших державотворчих процесів. Водночас грузинський уряд оцінив зазначений акт як замах на територіальну цілісність Грузії. Указ президента Російської Федерації Д.Медведева від 26 серпня 2008 р. про визнання Росією незалежності Абхазії і Південної Осетії не тільки не посприяв стабілізації політичної ситуації в Закавказзі, але й унеможливив на найближчу перспективу діалог між Тбілісі і Сухумі. І це при тому, що ще у 1996 р., підкреслюючи повагу Кремля до норм міжнародного права, відомий російський дослідник Д.Фурман зазначав: «Кожного разу, коли справа доходить, наприклад, до зміни кордонів, ми зупиняємось, не визначаючи незалежності Абхазії і Карабаху і уникаючи підтримувати російський сепаратизм в Криму, молдавському Лівобережжі, Казахстані» [8, с.16-17]

Шукати причини грузино-абхазького протистояння виключно в реаліях пострадянського розвитку Грузії було б, на нашу думку, абсолютно невірним, адже «парад суверенітетів» початку 1990-х рр. лише де-юре оформив споконвічне прагнення народів Росії (СРСР) самостійно вирішувати свою долю. Далекими від істини і політично зорієнтованими виглядають також спроби частини сучасних російських авторів представити конфлікт між грузинами і абхазцями як результат агресивного курсу грузинського керівництва, в основі якого лежала політика насильницької «грузинізації» населення республіки. Так, Д.Жуков,

висвітлюючи події кінця 1980-х – початку 1990-х рр., зазначає: «Взаємовідносини Грузії і Абхазії набували все більш конфронтаційного характеру, що посилювалося наростанням у суспільно-політичному житті Грузії шовіністичних і унітаристських тенденцій [5, с.116].

При вивченні будь-якого історичного явища доречним виглядає звернення до його глибинних витоків. Повною мірою це можна віднести і до грузино-абхазького конфлікту. Історія розпорядилася таким чином, що предки сучасних грузинів становили моноетнічну спільноту виключно в межах східної частини сучасної Грузії. Західна ж Грузія, так звана Колхіда, була більш строкатою в етнічному плані, адже автохтонним населенням регіону були як прагрузинські, так і праабхазькі племена. Слід підкреслити, що грузинські і абхазькі народності, які остаточно сформуються протягом VI - X ст., в етнічному плані не є спорідненими між собою. Корінне населення Абхазії разом з адигами, що мешкають на північному заході Кавказу, належить до північнокавказької мовної сім'ї. Остання не має ніякого генетичного зв'язку з картвельською (південнокавказькою) мовною групою, до якої належать грузини [11, с.259].

Доволі рано в Грузії розпочалися процеси державотворення. Вже на межі II-I тис. до н.е. в Закавказзі існували перші грузинські державні утворення – Діаохі і Колха.

Протягом VII – VI ст. на чорноморському узбережжі Кавказу внаслідок грецької колонізації виникли античні міста-держави. Найбільшими серед них були Пітіунт, Діоскурія, Гієнос, Фазіс і Пічвнарі [2]. Однак, спричинивши сильний вплив на соціально-економічне та культурне життя жителів східного Причорномор'я, грецькі поліси не змогли загальмувати процеси державотворення в регіоні.

В VI ст. до н.е. в Західній Грузії виникла Колхідська держава. Відомо, що на чолі Колхіди стояв цар, а сама країна була поділена на адміністративно-територіальні одиниці – скептухії. Трохи пізніше – у IV-III ст. до н.е. у східній частині Грузії склалося Картлійське (Іберійське) царство. Його очолював цар – представник династії Фарнавазів. Широкими повноваженнями був наділений також спаспет, якому були підпорядковані правителі областей – ерістави.

В 63 р. Колхіда, яку, за свідощами античних авторів, заселяли як абхазькі (саніги, абазги, апсили, мисимяни), так і грузинські племена (лази), увійшла до складу Римської імперії. Через два роки васалом Риму змушене було себе визнати і Картлійське царство. В подальшому територія Грузії стала об'єктом боротьби між Римською імперією і Парфянським царством, а в 20-х рр. III ст. свої претензії на Картлі пред'явив і Сасанідський Іран. Однак у 80-90-х рр. III ст. сасаніди зазнали від римлян декількох поразок, результатом чого стало укладення мирного договору, за яким Картлійське царство залишилося під впливом Риму.

В першій половині IV ст., за часів правління царя Міріана, державною релігією Картлі стало християнство, що зробило країну союзницею Римської імперії у її війні проти Ірану. Однак поділ імператором Феодосієм римських володінь між своїми двома синам у 395 р. призвів до ліквідації єдиної держави і виникненню на її місці Західної Римської і Східної Римської імперії (Візантії). Відтоді Закавказзя опинилося у сфері політичного впливу Візантії. Разом з тим не зникала загроза агресії і з боку сасанідів.

Безпосередньо в Грузії у IV ст. набуло могутності плем'я лазів, які підкорили собі апшилів, абазів, санігів, відібрали у Картлі Аргветі і фактично зайняли всю Західну Грузію. Лазі створили державу, яку грузини називали Егрісі, а візантійці – Лазикою. Лазика, як і Картлійське царство, лише формально залежала від Константинополя [2].

Протягом V – VI ст. значно активізувалася агресивна політика Ірану в Закавказзі, якому вдалося підкорити собі Картлі. Слід зазначити, що в той час, як картлійське населення сприймало іранців як агресорів, ставлення до них в Західній Грузії було іншим. Іран сприймався правлячими колами Лазики в першу чергу як противник Візантії і тому був для них ситуативним союзником. Однак спроба лазикських царів, спираючись на допомогу іранських військ, позбутися залежності від Візантії, яка була здійснена в середині VI ст., зазнала невдачі. Більш того, наприкінці VI ст. Іран втратив контроль і над Картлі. Треба підкреслити, що саме тоді під впливом Константинополя, більшість праабхазьких племен прийняли християнство. Однак скориста-

тися належним чином своїм домінуванням в Закавказзі Візантійська імперія не змогла, адже на політичну арену виступила нова грізна сила – араби.

З 30-х рр. VII ст. були розпочаті великі завойовницькі війни арабських племен, в результаті яких сформувалася могутня імперія. На початку 50-х рр. араби завдали Сасанідському Ірану нищівної поразки, що відкрило їм шлях в Закавказзя. У 654 р., здобувши перемогу над візантійцями у Вірменії, арабські війська підійшли до кордонів Картлі. Картлійський правитель Стефаноз II вірно оцінив ситуацію і запропонував арабському воєначальнику мир. Іран на той час фактично не існував, а Візантія після низки серйозних поразок від арабів вже не являла собою значної політичної сили. В таких умовах Картлійська держава залишалася сам на сам з арабами і боротьба з таким могутнім суперником могла мати для грузинів трагічні наслідки. Результатом переговорів стало підписання так званої «Охоронної грамоти», за якою Картлі зобов'язувалася сплачувати завойовникам данину. Звертає на себе увагу той факт, що за умовами договору ті грузини, які прийняли іслам, були звільнені від сплати податку. Так нова релігія вперше з'явилася на грузинських землях [2].

Спроби візантійських правителів, скориставшись міжусобною війною в Арабському халіфаті, повернути собі наприкінці VII ст. Грузію, виявилися безуспішними. Вже на початку VIII ст. араби підкорили собі як Західну, так і Східну Грузію. В Тбілісі і Ціхе-Годжі були дислоковані арабські гарнізони. І все ж Візантійська імперія в той час частково відновила свої позиції в регіоні – підкорила собі абазгів і апшилів. Таким чином, абхазькі племена черговий раз опинилися поза меж реалій політичного розвитку Грузії.

Наприкінці VIII ст. почався занепад могутності Арабського халіфату, на периферіях якого спалахували повстання проти загарбників. В період визвольної боротьби проти арабів в Грузії почався процес формування незалежних царств і князівств. Так виникли Кахетинське князівство, князівство Ереті, царство Тао-Кларджеті. Пізніше саме зазначені державні утворення стануть основними «гравцями» у справі політичного об'єднання Грузії.

До другої половини VIII ст. відноситься й набуття абхазької державності. Державотворення абхазців відбувалося дещо в

інших, порівняно з грузинськими державами, умовах, адже крайній північний захід Грузії ніколи не знав арабського панування. Тут головним противником політичних лідерів Абхазії вважалася Візантія. У зазначений період абхазський єрїстав Леон II, скориставшись послабленням Візантійської імперії, за активної допомоги хозарів, поширив свою владу на всю Західну Грузію. Правитель новоствореної держави прийняв титул царя. Так на політичній карті світу з'явилося Абхазьке царство, столицею якого було місто Кутаїсі [1, с.122].

Спочатку Абхазія була централізованою державою, царі якої боролися за об'єднання Грузії і досягли у зазначеному плані певних результатів. Так, єпископства Західної Грузії, що раніше були підпорядковані константинопольському патріарху, завдяки саме зусиллям абхазських правителів протягом IX-X ст. перейшли під зверхність мцхетського католикоса. Не підлягає сумніву той факт, що церковне об'єднання країни стало важливою передумовою політичного об'єднання Грузії.

Протягом IX ст. в регіоні посилювалися доцентрові тенденції. Найбільш активно у зазначеному плані діяв абхазський цар Георгій I, який у 60-х рр. зміг встановити свій контроль над Шіда Картлі. Найбільшої ж могутності Абхазьке царство сягнуло в X ст. за часів правління енергійного і жорстокого Георгія II (922-957 рр.), коли під його владою опинилася більша частина сучасної Грузії, за винятком нескореної Кахетії. Однак на цьому успіхи абхазських правителів скінчилися: з кожною новою приєднаною областю їм все важче було утримувати владу на територіях з переважно грузинським населенням [4, с.9].

У другій половині X ст. в Абхазькому царстві сталася політична криза, чії наслідки по різному оцінюються в грузинській і абхазській історіографії. Після смерті Георгія II престол по черзі займали його сини Леон, Деметре і Феодосій. Скориставшись нестабільністю в Абхазії, у 975 р. кахетинці увійшли в Картлі і взяли в облогу фортецю Уплісціхе. Далі, на думку грузинських істориків, картлійський єрїстав Іоане Марушідзе запропонував Давиду Курапалату з родини Багратіонів із Тао або його приймаку Баграту стати правителем Картлі. Останній був оптимальним кандидатом на престол, оскільки був у родинних стосунках, не тільки з Давидом, але й з картвельським та абхазьким царями.

Не випадково, що саме він у 978 р. під іменем Баграта III був проголошений царем Західної Грузії [2].

Абхазькі ж дослідники незмінно підкреслюють, що Баграт успадкував престол по материнській лінії, наслідком чого стало «приєднання Картлі до Абхазького царства» [1, с.146].

В будь-якому випадку саме він стояв біля витоків об'єднувачих процесів грузинських земель. Після смерті у 1001 р. Давида Курапалата Баграт III отримав у спадщину ще й титул «царя картвелів». А в 1010 р., коли його влада поширилася на спочатку Шавшеті, Кларджеті, Самцхе і Тао, а пізніше ще й на Кахеті і Ереті, Баграт III став величатися «царем абхазців, картвелів, ранів і кахів». Своїм наступникам він залишив об'єднану Грузію, до складу якої не увійшли лише Тбіліський емірат і Квемо Картлі, що перебувала під владою Вірменії [2].

Доречно підкреслити, що в титулатурі царів єдиної Грузії Абхазія вказується першою зовсім не через якусь її винятковість в процесі державотворення, як це роблять деякі сучасні російські дослідники [3, с.6]. Справа в тому, що Баграт III титул «абхазький цар» здобув раніше своїх інших титулів. Зайвим свідченням цьому є той факт, що в деяких джерелах заради спрощення титулатури наступники Баграта згадуються як «абхазькі царі» [2].

За часів правління Баграта III територія власне Абхазії входила до складу Царства абхазців і картлійців у вигляді трьох окремих адміністративних одиниць – еріставств: Бедійського, Цхумського і Абхазького.

У 40-х рр. XI ст. на Близькому Сході і в Передній Азії активно виявив себе народ, який на декілька століть визначав політичну ситуацію в регіоні – турки-сельджуки. Їх перша поява в грузинських землях датується 1064 р. Тоді загарбникам вдалося лише оволодіти фортецею Ахалкалакі. Проте вже через чотири роки турецькі війська майже спустошили територію Східної Грузії. Важливе для долі народів Закавказзя значення мала поразка візантійських військ від сельджуків в битві при Манаскерті, що сталася у 1071 р. Її наслідком стала відмова Константинополя від своїх східних провінцій на користь переможця. Таким чином, Грузія залишилася віч-на-віч з могутнім суперником, оскільки на той час вірменські царства вже припинили своє існування [2].

Саме за таких важких умов у 1083 р. до влади в грузинській державі був приведений шістнадцятирічний Давид IV. На той момент під його скіпетром фактично залишалася тільки Західна Грузія. Кахеті та Ереті знову прагнули самостійності, Тбілісі перебував під владою мусульманського еміра, Картлі і Південна Грузія були зруйновані і спустошені турками-сельджуками. Населення залишало обжиті місця і переселялося в гори. Давид Агмашенебелі (Будівельник) чудово розумів, що сильна Грузія може існувати лише як централізована держава, тому боротьба царя проти непокірних правителів окремих областей стала стрижнем його внутрішньополітичної діяльності. Успіхам Давида Будівельника сприяла й міжнародна ситуація, адже основна увага турків-сельджуків була прикута до боротьби проти європейських хрестоносців, що розпочалася наприкінці XI ст. В результаті ряду блискучих перемог над сельджуками грузинські війська визволили Самшвідле, Руставі, а після Дидгорської битви 1121 р. – і Тбілісі, який став столицею держави Багратидів [3, с.8] Таким чином, час правління Давида Агмашенебілі був періодом відродження й нового піднесення Грузинської держави, цар якої контролював величезну територію від Чорного до Каспійського моря.

Політика централізації державного управління була продовжена наступниками Давида на царському престолі, серед яких найбільш значних успіхів досягла цариця Тамар (1184-1213 рр.). Їй вдалося повністю стабілізувати внутрішньополітичне становище Грузії, що дало можливість більше уваги звернути на укріплення південних кордонів країни.

В подальшому процес державотворення грузинської держави був перерваний вторгненням у 20-х рр. XIII ст. військ хорезмського шаха Джалал-ад-Діна, яким вдалося захопити Тбілісі, а пізніше – монгольських орд. У 1243 р. Грузія уклала мирну угоду із золотоординськими ханами, за якою останні залишали в країні царську владу недоторканою. В свою чергу, Грузія повинна була сплачувати монголам щорічну данину і приймати участь у воєнних походах Золотої Орди. Встановлення монгольського панування в Закавказзі призвело не тільки до руйнації господарства, але й до фактичного розпаду єдиної грузинської держави. Лише у 1327 р., за часів правління Георгія V, монголи були вигнані за межі Грузії і на короткий час єдність країни була відновлена [2].

Однак вже наприкінці XIV ст. грузинські землі перетворилися в суцільний театр воєнних дій між Тимуром і Тохтамішем, в яких царі Грузії виступали союзниками останнього. Наслідком стало вісім руйнівних вторгнень Тимура в країну, останнє з яких відбулося у 1403 р. Практично все XV ст. пройшло для Грузії під знаком виснажливої відбудови зруйнованого війною господарства і боротьби грузинських царів проти сепаратизму правителів окремих областей.

Різко погіршилося і міжнародне становище Грузії. Падіння Константинополя під ударами османських військ султана Мехмеда II у травні 1453 р. на довгий час відрізало країну від християнської Європи, оскільки на Чорному морі безроздільно панував турецький флот. Всі спроби грузинських правителів створити антиосманську коаліцію виявилися марними. Це боляче вдарило по авторитету центральної влади і стало останнім кроком до руйнації єдиної держави. Наприкінці XV ст. в межах грузинських земель вже існували шість незалежних державних утворень: царства Картлі, Імереті, Кахеті і князівства Самцхе, Мегрелія та Гурія [3, с.11].

Доречно вказати, що кахетинський цар Александр I був першим серед грузинських правителів, хто встановив дипломатичні відносини з російською державою. У 1492 р. він послав посольство Великому князю Московському Івану III [3, с.15]. Проте реальної допомоги від Москви, яка тільки три роки тому остаточно звільнилася від монгольського гніту, годі було чекати.

Міжусобна братовбивча війна не обійшла й Абхазію, територія якої не зазнала спустошливих набігів турків-сельджуків, військ Джелал-ад-Діна, монголів, і тому набула особливої цінності в очах обласних правителів Грузії. Піком протистояння за абхазькі землі вважається конфлікт між князями Абхазії Шервашідзе (Чачба) і Мегрелії Дадіані за Цхумське (Сухумське) воеводство. У кінцевому підсумку район Цхума став у 50-60-х рр. XV ст. складовою частиною Сабедіано, що вважалося васалом царів Імереті [1, с.152]. Таким чином, можна констатувати, що протягом XI – XV ст. Абхазія, на відміну від Грузії, не виступала як суб'єкт міжнародних відносин, будучи швидше об'єктом територіальних зазіхань інших держав.

Протягом XVI ст., не дивлячись на відчайдушні спроби ряду правителів об'єднати Грузію, вона залишалася децентралізованою країною. Більш того, турецько-іранські змагання за Кавказ та активне втручання агресорів у внутрішні справи грузинських держав, ще більше посилили відцентрові тенденції. Позбавлені взаємної підтримки території ставали легкою здобиччю для зовнішнього ворога. Так, у 1555 р. за Амасійським миром князівство Самцхе спочатку було поділене між Іраном і Туреччиною, а після мирного договору між ними у 1590 р. повністю увійшло до складу Османської імперії. Завойовані території стали плацдармом турецьких військ для вторгнення в Західну Грузію, складовою частиною якої була Абхазія [2].

Важливо підкреслити, що в XVI ст., за часів правління Івана IV, Росія здійснила перші реальні спроби закріпитися на Кавказі. Свідченням цьому є відновлення дипломатичних відносин Московської держави з Кахетією у 1561 р. і початок будівництва росіянами оборонних укріплень по р. Терек. Але активні дії Москви викликали невдоволення як у Ірану, так і у османів. Вони добилися врешті-решт того, що московський цар наказав зруйнувати збудовані фортеці і вивести війська з Кавказу [2].

Відповідно до турецько-іранських договорів територія Картлі і Кахетії залишилася під контролем Ірану. В першій чверті XVII ст. шах Аббас неодноразово вдавався до спроб завоювати Східну Грузію. Однак перемога грузинських військ в битві на Марткопському полі у березні 1625 р. не тільки зірвала далекосяжні плани іранського правителя, але й дало можливість переможцям об'єднатися. Так в грузинських землях з'явилося Картлі-Кахетинське царство на чолі з царем Теймуразом. Не дивлячись на те, що вже через вісім років у Східну Грузію знову повернулися іранські війська, а Теймураз змушений був шукати порятунку в Імретії, підвалини для подальшого об'єднання грузинських земель були закладені.

В Західній Грузії правителю залежної від османів Мегрелії (Одіші) Левану II довелося докласти немало зусиль, аби нормалізувати відносини з Абхазією, де протягом XVII ст. різко змінився етнічний склад населення. Це було наслідком переселення з гір споріднених з абхазцями адигейських племен. Збільшення кількості населення краю створило у місцевих князів ілюзію

можливості проголошення незалежності Абхазії. Однак енергійні заходи Левана II, спрямовані проти масового переселення адигейців унеможливили задумане. Після смерті Левана II у 1657 р. і імеретського царя Александра III у 1660 р. Західну Грузію охопила анархія, на тлі чого посилювалися князі Шервашидзе, які добилися суттєвого розширення кордонів Абхазького царства. У зазначеному плані це водночас означало й звуження поля діяльності християнської церкви, оскільки на той час під впливом османів в Абхазії почав поширюватися іслам. Свідченням цього стало звільнення населення країни від сплати султану «хараджу» - податку, який сплачувався до казни всіма немусульманами [1, с.179].

Не могла в той час прийти на допомогу одновірцям й православна Росія. Слід погодитися, на наш погляд, з думкою сучасного російського дослідника О.Шишкова, який зазначав: «Можна сказати, що у XVII ст. Росія «не діяла» на Кавказі в порівнянні з правлінням Івана IV Васильовича Грозного» [10, с.29].

Ситуація докорінно змінилася в першій чверті наступного століття, коли Росією правив Петро I. Російський цар надавав південному вектору своєї зовнішньої політики важливе значення і в християнській Грузії вбачав свого стратегічного союзника. У 1720 р. Петро I і картлійський цар Вахтанг VI підписали союзницьку антиіранську угоду, відповідно до якої влітку 1722 р. російські війська вирушили в так званий Каспійський похід. Результатом став вступ росіян у 1723 р. в Баку [9, с.6-7]. Однак щира підтримка правителем Картлі російської акції була Петру I абсолютно непотрібною. Імператор досяг бажаної мети – переваги Росії на Каспії і не збирався виконувати взятого на себе зобов'язання – вступити з військами в Картлі і розпочати війну проти Туреччини. В результаті цього Східна Грузія черговий раз стала заручником дипломатичної гри великих держав і була окупована турецькими військами. Для Картлі почався період панування османів – «осмалоба». Проте вже в 30-х рр. XVIII ст. Іран відновив свою владу над втраченими землями.

Панування іранського Надір-шаха в Східній Грузії спричинило народне повстання, в результаті чого царем Картлі був призначений Теймураз, а царем Кахетії – його син Іраклій. Сходження на престол 1 жовтня 1745 р. Теймураза II було першим

винадком після 1632 р., коли країну очолив християнський правитель. Після його смерті у 1762 р. царем об'єднаного Картлі-Кახетинського царства став Іраклій II.

Російсько-турецька війна, що спалахнула у 1768 р., стала фактором подальшої консолідації грузинських держав, оскільки про спільні дії на боці Росії домовилися Іраклій II і цар Імеретії Соломон. Катерина II навіть послала до Грузії російський загін на чолі з генералом Тотлебенем, але останній без будь-яких поєнень біля Аспідзької фортеці залишив своїх союзників. Війна проти Туреччини тривала, що було для країни важким тягарем й у 1776 р. Іраклій II був змушений укласти мир з Османською імперією, що викликало невдоволення як в Картлі, так і з боку Соломона. За таких умов у 1782 р. правитель Картлі-Кახетинського царства офіційно звернувся до Росії з проханням взяти Східну Грузію під свій захист.

24 липня 1783 р. в російській фортеці Георгієвськ, що поблизу П'ятигорська, був підписаний договір «Про визнання царем карталінським і кахетинським Іраклієм і покровительства і верховної влади Росії», так званий Георгієвський трактат. При підписанні зазначеної угоди Росію представляли командувач російськими військам на Кавказі генерал П.Потьомкін і підполковник Томара. Представниками царя Іраклія були І.Багратіон-Мухранський, Г.Чавчавадзе і архімандрит Гаїос [9, с.10].

Проте лише після закінчення чергової російсько-турецької війни 1789-1794 рр. і підготовки до нової війни проти Ірану Санкт-Петербург дав згоду на включення Східної Грузії до складу Росії. 12 вересня 1801 р. Олександр I підписав маніфест про ліквідацію Картлі-Кახетинського царства. На думку сучасних грузинських істориків, російське управління Картлі-Кახеті спиралося на воєнну силу, виконувало свої функції лише за допомогою російських військ і повністю відповідало колоніальним цілям імперії [2]. Аналогічної позиції дотримується і німецький історик А.Каппелер, який вказує, що «російські інтереси на Кавказі мали передусім військово-стратегічний характер» [6, с.134].

Після цього російське завоювання царства Імереті, Мегрельського, Гурійського, Сванетського і Абхазького князівств було лише питанням часу. В 1803 р. російському імператору присягнув мегрельський князь Григол Дадіані. В наступному

році Елазнаурським трактатом Росія отримала права на Імереті, чим водночас була вирішена доля й Гурійського князівства. Проте остаточно добитися включення Імеретського царства до свого складу Російській імперії вдалося лише у 1810 р. після придушення антиросійського повстання на чолі з царем Соломоном II [2].

В Західній Грузії протягом всього XVIII ст. турецькі власті намагалися закріпитися на чорноморському узбережжі й перетворити царів Імеретії на безправних васалів імперії. Доводилося рахуватися імеретинським правителям і з сепаратизмом абхазьких князів. Більш того, у зазначений період князі Шервашідзе відчували в собі сили кинути виклик і турецькому пануванню в Абхазії. Воєнні дії абхазців проти турецьких військ велися у 1733, 1757, 1771 рр. В результаті останньої воєнної кампанії абхазьким князям вдалося навіть повернути Сухумську фортецю. Парадоксально, що паралельно з цим тривав процес подальшої ісламізації Абхазії [1, с.180].

У 80-х рр. XVIII ст. до влади в Абхазькому царстві прийшов один з князів Шервашідзе Келешбей Чачба. Протягом трьох десятиріч він вмів лавірував між інтересами Туреччини і Росії, плекаючи надію здобути для Абхазії незалежність. Симптоматично у зазначеному плані те, що його старший син Асланбег був мусульманином, молодший – Сафарбег – християнином. При хрещенні останній отримав ім'я Георгій. Вважаючи присутність Росії на Кавказі тимчасовим явищем, Келешбей у 1803 р. формально звернувся до російського уряду з проханням взяти під захист Абхазьке царство.

Це пізніше, особливо після подій серпня 2008 р., російські дослідники почнуть писати про «споконвічність» російсько-абхазької дружби і «щирість» Санкт-Петербурга у його прагненні врятувати абхазців від турецької неволі. Століттям раніше оцінки значення Абхазії для Росії були діаметрально протилежними. Автори двотомника «Утвердження руссаго владычества на Кавказъ», що вийшов друком у Тіфлісі у 1902 р., були більш відвертими: «Зрозуміло, що весь сенс нашого придбання Абхазії зосереджувався на фортеці Сухум» [7, с.40]. Та й саме населення країни характеризувалося в праці не найкращим чином: «Крадійські схильності, хижацтво і віроломство склали відмітні

риси абхазців, які до того ж не мали ніяких міцних релігійних переконань» [7, с.40].

Келешбей не збирався будувати свою політику відповідно до інтересів Санкт-Петербурга. Так, в ході російсько-турецької війни 1806-1812 рр. він відмовився виконувати наказ російсько-го командування і повести свої війська на Поті. У 1808 р. Келешбей загинув від руки власного сина Асланбега, який ніколи не приховував свої протурецької орієнтації. Для Росії склалося загроза втрати Абхазії. За таких умов Олександром I законним правителем царства був визнаний Сафарбег (Георгій), якого було прийнято в російське підданство. Вступ російських військ в Абхазію у 1810 р. завершив процес включення Грузії до складу Росії.

Таким чином, входження Грузії до складу Росії було складним і багато в чому суперечливим процесом. Для Санкт-Петербурга грузинські землі потрібні були, перш за все, як форпост боротьби проти Османської імперії та Ірану. Не останню роль у зазначеному плані відігравали й інтереси російської економіки. З боку християнського населення Грузії, що перебувало в мусульманському оточенні, патронат Росії вбачався єдиною можливістю зберегти свою національну і релігійну ідентичність. Тому прагнення грузинів жити в тісному союзі з одновірцями виглядало, принаймні на рубежі XVIII – XIX ст., щирим і цілком природним. Входження ж до складу Російської імперії Абхазького царства з переважно мусульманським населенням та протурецькими настроями його політичної еліти було наслідком складної дипломатичної гри абхазьких правителів, які союз з Росією сприймали як виключно ситуативний крок.

Література

1. Бхажба О.Х. История Абхазии с древнейших времен до наших дней / О.Х.Бхажба, С.З.Лакоба.- Сухум: Алашарбага, 2007.- 392 с.
2. Вагнадзе М. История Грузии (с древнейших времен до наших дней) / М.Вагнадзе, В.Гурули, Н.Бахтадзе [Електронний ресурс].- Режим доступу: www/gumer.info/bibliotek_Buks/History/Vachn/index.php
3. Грузия: Закавказский тупик? / Автор-составитель А.Б.Ширококорд.- М.: Вече, 2010.- 416 с.

4. Жидков С. Бросок малой империи / Спартак Жидков.- Майкоп: Адыгея, 1996.- 397 с.
5. Жуков Д.А. Войны на руинах СССР / Дмитрий Жуков.- М.: Яуза; Эксмо, 2009.- 256 с.
6. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Андреас Каппелер.- Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005.- 360 с.
7. Утверждение русского владычества на Кавказе: В 2 т. / Сост. Н.С.Аносов.- Тифлис, 1902.- Т.2.- 527 с.
8. Фурман Д.Е. О будущем «постсоветского пространства» / Д.Е.Фурман // Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002 гг. Хрестоматия в четырех томах / Пред. ред. коллегии А.В.Торкунов.- М.: МГИМО; РАМИ; АНО «Ино-Центр», 2002.- Т.3. Исследования.- С.6-20
9. Широкопад А.Б. Кавказский капкан. Цхинвал-Тбилиси-Москва / Александр Борисович Широкопад.- М.: Вече, 2009.- 352 с.
10. Шишков А.В. В схватке за Кавказ. XVI – XXI века / Алексей Васильевич Шишков.- М.: Вече, 2007.- 480 с.
11. Шнирельман В.А. Войны памяти. Мифы, идентичность и политика в Закавказье / Виктор Александрович Шнирельман.- М.: Академкнига, 2003.- 601 с.